

Czajka *Vanellus vanellus* – ginący symbol Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego

The lapwing *Vanellus vanellus* – the dying symbol of the Nadwarciański Landscape Park

ADAM KRUPA

62–400 Słupca, ul. Kmicica 15
e-mail: kakrupa@poczta.onet.pl

Słowa kluczowe: czajka, Nadwarciański Park Krajobrazowy, dolina Warty.

W artykule podsumowano dotychczasowy stan wiedzy o populacji czajki gniazdującej na terenach chronionych w Nadwarciańskim Parku Krajobrazowym (ok. 13,5 tys. ha). Nadwarciański PK utworzono w 1995 roku, lecz już w połowie lat 80. XX wieku wykonano tu pierwszy cenzus tego gatunku, wykazując (w obecnych granicach NPK) obecność około 500 par. Czajka była wtedy pospolitym gatunkiem lęgowym, zwłaszcza na nadrzecznych zalewowych łąkach i pastwiskach. Z powodu wysokiej liczebności ptak ten stał się symbolem NPK. Na początku lat 90. XX wieku stan populacji czajki w Parku oceniono na 350–400 par. W roku 1998 policzono 216 par, co oznacza, iż średnie zagęszczenie populacji wynosiło 14,2 pary na 10 km² powierzchni krajobrazowej. Rozmieszczenie i zmiany zagęszczenia populacji przedstawiono korzystając z siatki kwadratów o boku 500 m. Zagęszczenie populacji czajki w obrębie wydzielonych w Parku dziesięciu mniejszych powierzchni próbnych były bardzo zróżnicowane i wahało się od 0,16 do 5,24 par / 1 km² (w przeliczeniu na całą badaną powierzchnię) oraz od 4,00 do 10,85 par / 1 km² (przy uwzględnieniu jedynie fragmentów powierzchni z wykrytymi lęgami). W latach 2008–2009 wielkość populacji przechodzącej rozród oszacowano na 60 par, a na niektórych powierzchniach próbnych czajka zanikła jako gatunek lęgowy. Tempo zaniku lęgowej populacji czajki w ostatnim ćwierćwieczu wahało się od 3,5 do 5,2 pary/rok. Przyczynami wycofywania się i zaniku czajki są utrata siedlisk i pogarszanie się ich jakości oraz niski sukces rozrodczy. W pracy wskazano na możliwości poprawy stanu siedlisk umożliwiających odbudowę i zwiększenie liczebności populacji czajki.

Wstęp i cel pracy

Czajka *Vanellus vanellus* jest jednym z najbardziej charakterystycznych gatunków ptaków lęgnących się w krajobrazie rolniczym Polski. W okresie lęgowym zasiedla ona przede wszystkim otwarte tereny podmokłe, porośnięte niską roślinnością. Do połowy lat 80. XX wieku była ona pospolitym gatunkiem zwłaszcza na nad-

rzecznych łąkach zalewowych, najczęściej użytkowanych jako pastwiska i łąki kośne (ryc. 1). Takie dogodne siedliska, gdzie szczególnie licznie rejestrowano czajkę, znajdowały się wzdłuż dolin dużych rzek (np. Chylarecki 2004).

Stan liczebny krajowej populacji czajki jest trudny do określenia. Na przełomie XX i XXI wieku Chylarecki (2004) szacował go na 100–150 tys. par. W ciągu ostatnich kilku dzie-

Ryc. 1. Dorosła samica czajki *Vanellus vanellus* na lęgowisku w okolicy Łukowa (21.04.2008 r., fot. Cezary Pióro)
*Fig. 1. An adult female Lapwing *Vanellus vanellus* in breeding plumage near Łukowo (21 April 2008, photo by Cezary Pióro)*

sięcioleci nastąpił wyraźny spadek liczebności tego gatunku, jednak jest niewiele konkretnych danych dokumentujących wielkość i tempo tego zjawiska (Wylegała 2007).

Oceny liczebne z Wielkopolski wskazują, iż największe skupiska lęgowe tego ptaka w latach 80. XX wieku znajdowały się w dolinach Warty (ok. 1200 par) i Noteci (ok. 1700 par). Inwentaryzacje wykonane na porównywalnym, pradolinowym odcinku Noteci wyka-

zały, iż w ciągu niespełna ćwierćwiecza nastąpił drastyczny spadek liczebny z 1400–1500 par w latach 80. XX wieku do 150–160 par w roku 2004 (Bednorz, Kupczyk 1995; Bednorz 2000; Wylegała 2007).

Z powodu wysokiej liczebności czajka stała się w 1998 roku symbolem (utworzonego trzy lata wcześniej) Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego. Obok łódzkiego klasztoru znalazła się w oficjalnym logo (ryc. 2), które-

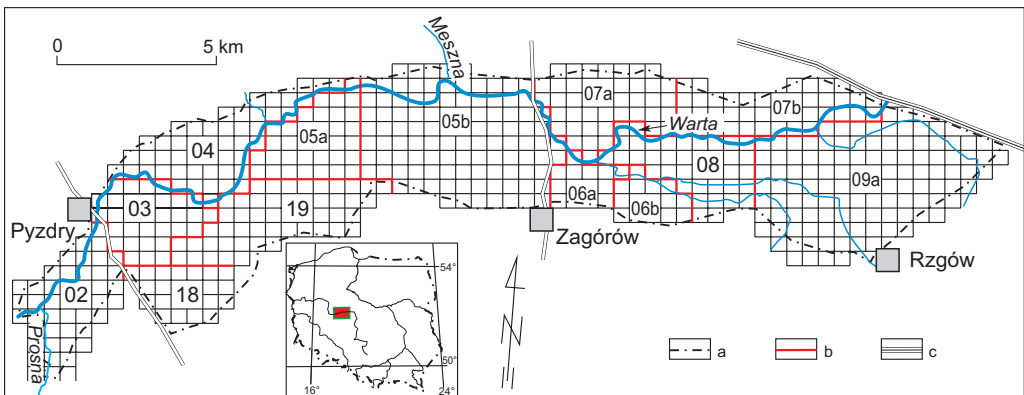
Ryc. 2. Czajka *Vanellus vanellus* – logo Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego
 Fig. 2 Lapwing *Vanellus vanellus* – the symbol of the Nadwarciański Landscape Park

go pomysłodawcami byli pracownicy Parku: M. Ruciński, A. Michalczyk i A. Krupa.

Obszar Nadwarciańskiego PK, położony we wschodniej Wielkopolsce (ryc. 3), liczący około 13,5 tys. ha, znany był w drugiej połowie XX wieku z wyróżniającej się wysoką liczebnością populacji czajki, której stan oceniano na około 500 par (Krupa, Winiecki 2000). Gatunek ten był na tym obszarze przedmiotem częstych badań ornitologicznych. Analizowano zarówno dynamikę liczebności populacji, jak

i różne aspekty jej biologii i ekologii. Istnieje obszerna literatura dotycząca czajek zasiedlających Nadwarciański PK (Szczepanik 1980, 1983; Winiecki 1980, 1983, 1996, 2008; Tokarska 1983; Chylarecki i in. 1984; Gacka-Grzesikiewicz i in. 1986, 1987, 1990; Gacka-Grzesikiewicz, Winiecki 1988; Chylarecki i in. 1992; Kuczyński 1993, 1994; Brzeg, Winiecki 1995; Krupa 1996, 1997a, 1997b; Winiecki i in. 1997, 1998; Krupa i in. 1999, 2004, 2006, 2009; Krupa, Winiecki 2000; Orchowski 2001). Przytaczane dane o liczebności czajek zaczerpnięto z wymienionych opracowań oraz uzupełniono o aktualne informacje własne autora.

Od co najmniej kilkunastu lat obserwuje się na omawianym terenie znaczący spadek liczebności gniazdujących (ryc. 4) oraz migrujących (ryc. 5) czajek, co wykazywano w licznych, wyżej wymienionych publikacjach. Głównym celem niniejszej pracy jest chęć przedstawienia zmian liczebnych na wybranych powierzchniach próbnych oraz wyników inwentaryzacji tego gatunku na całym obszarze Parku. Ponadto usystematyzowano dotychczasową wiedzę o zmianach liczebności czajki na tym terenie oraz wskazano na możliwości przywrócenia dogodniejszych warunków siedliskowych umożliwiających zwiększenie liczebności i odbudowę populacji przynajmniej na wybranych fragmentach Doliny Konińskiej.

Ryc. 3. Granice kompleksów badawczych na tle podziału Nadwarciańskiego PK na kwadraty o boku 500 m: a – granica Parku, b – granice kompleksów badawczych, c – autostrada A2
 Fig. 3. Borders of researched complexes against division of Nadwarciański Landscape Park on the squares sides 500 m: a – boundary of NLP, b – borders of researched complexes, c – A2 highway

Ryc. 4. Gniazdo czajki *Vanellus vanellus* na wilgotnej łące (11.04.2011 r., fot. A. Krupa)

Fig. 4. Lapwings *Vanellus vanellus* nest on damp meadow (11 April 2011, photo by A. Krupa)

Materiał i wyniki

Cenzusy czajki w Nadwarciańskim PK były najczęściej przeprowadzane na wyznaczonych powierzchniach próbnych, a tylko wyjątkowo na całym obszarze (Krupa 1997a; Krupa i in. 1999).

Na ogół obserwacje prowadzono w obrębie wybranych, tradycyjnie wyznaczanych tu kompleksów badawczych (ryc. 3). Materiały gromadzono w trakcie projektów naukowych lub na potrzeby związane z planowanymi inwestycjami, zwłaszcza dotyczącymi obwałowania rzek (eks-

Ryc. 5. Na miejsce odpoczynku czajki *Vanellus vanellus* często wybierają płytkie zalewiska, chroniące je przed drapieżnikami. Krótki czubek i sporo jasnych obwódek piór na skrzydłach oraz grzbiecie wskazują na osobnika w pierwszym roku życia (Zbiornik Świerklaniec koło Tarnowskich Gór, 09.2008 r.; fot. Henryk Kościelny)

Fig. 5. Resting Lapwings Vanellus vanellus often choose watery sites for security against predators. The very short crest and many light fringes on the feathers of this bird's upper parts suggests that it is in its first year of life (Świerklaniec water body near Tarnowskie Góry, September 2008; photo by Henryk Kościelny)

pertyzy z lat 80. XX w.). W rezultacie, dane o całkowitej liczebności gatunku w granicach Parku są na ogół jedynie wynikiem szacunków z kil-

kuletnich okresów badań prowadzonych prawdopodobnie nie na całej jego powierzchni. Nie uwzględniano także na ogół faktów dotyczących

systemu kojarzenia osobników (poligamia). Znaczny odsetek samców kojarzy się bowiem z więcej niż jedną samicą, stąd rozmieszczenie gniazd bywa skupiskowe (np. Szczepanik 1983). Niemniej, w połowie lat 80. XX wieku, w okresie utrzymywania się optymalnych warunków wodnych oraz przyjaznego czajce użytkowania łąk i pastwisk, liczebność populacji lęgowej oceniano na 500 par (Chylarecki i in. 1992). Na początku lat 90. XX wieku liczebność szacowano na 350–400 par (Krupa, Winiecki 2000). W kolejnych latach całościowej oceny liczebności dokonano dopiero w 1998 roku (Krupa i in. 1999). Liczbę par oceniono na 216, a rozmieszczenie par i zagęszczenie populacji po raz pierwszy przedstawiono za pomocą systemu kwadra-

tów o boku 500 m (tab. 1, ryc. 6), wyznaczonego specjalnie na te potrzeby i służącego nadal do oceny rozmieszczenia populacji ptaków siewkowatych w Nadwarciańskim PK. Łącznie wyznaczono w Parku 608 kwadratów o wymiarach 500 × 500 m, co daje powierzchnię 152 km². Jest to obszar większy od powierzchni omawianego Parku (135 km²), bowiem niektóre kwadraty „wychodzą” nieco poza jego granice.

Prowadzone w 1998 roku w obrębie 608 pól censusy pozwoliły ustalić, iż średnie zagęszczenie par lęgowych czajki wynosiło 14,2 pary/10 km² powierzchni krajobrazowej, lecz było znacznie zróżnicowane w poszczególnych kompleksach (tab. 1, ryc. 6). Już wtedy sytuacja czajek nie była zadowalająca. Dla przykładu w kompleksie

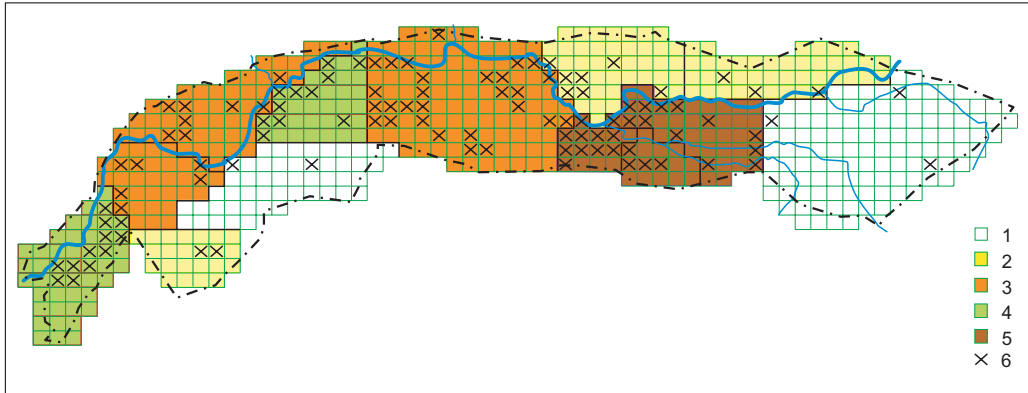
Tab. 1. Rozmieszczenie, liczebność i zagęszczenie populacji czajki *Vanellus vanellus* w Nadwarciańskim PK w 1998 roku (wg Krupa i in. 1999)

*Tab. 1. Distribution, size and density of lapwings *Vanellus vanellus* population in the Nadwarciański Landscape Park in 1998 (acc. to Krupa et al. 1999)*

Numer powierzchni próbnej (kompleksu) <i>Number of study plot (complex)</i>	Liczba i łączna powierzchnia badanych pól (500 × 500 m) <i>Number and total area of study plots</i>	Liczebność czajki (pary) <i>Number of lapwings (pairs)</i>	Liczba pól z lęgowymi czajkami i ich powierzchnia <i>Number of plots with breeding lapwings and their area (km²)</i>	Zagęszczenie populacji (pary/km ²) <i>Density of population (pairs/km²)</i>	
				na powierzchniach z wykrytymi lęgami <i>at study plots with broods</i>	w całym kompleksie (średnio) <i>in whole complex (average)</i>
02	46 (11,5 km ²)	26	12 (3,0 km ²)	8,67	2,26
03	32 (8 km ²)	11	6 (1,5 km ²)	7,33	1,38
04	49 (12,25 km ²)	16	8 (2,0 km ²)	8,00	1,31
05 (a + b)	140 (35 km ²)	73	40 (10,0 km ²)	7,30	2,09
06 (a + b)	29 (7,25 km ²)	38	14 (3,5 km ²)	10,85	5,24
07 (a + b)	84 (21 km ²)	15	10 (2,5 km ²)	6,00	0,71
08	29 (7,25 km ²)	26	12 (3,0 km ²)	8,67	3,59
09a	116 (29 km ²)	4	3 (0,75 km ²)	5,33	0,14
18	23 (5,75 km ²)	5	2 (0,5 km ²)	10,00	0,87
19	50 (12,5 km ²)	2	2 (0,5 km ²)	4,00	0,16
suma /total (02–19)	608 (152 km ²)	216	109 (27,25 km ²)	7,93	1,42

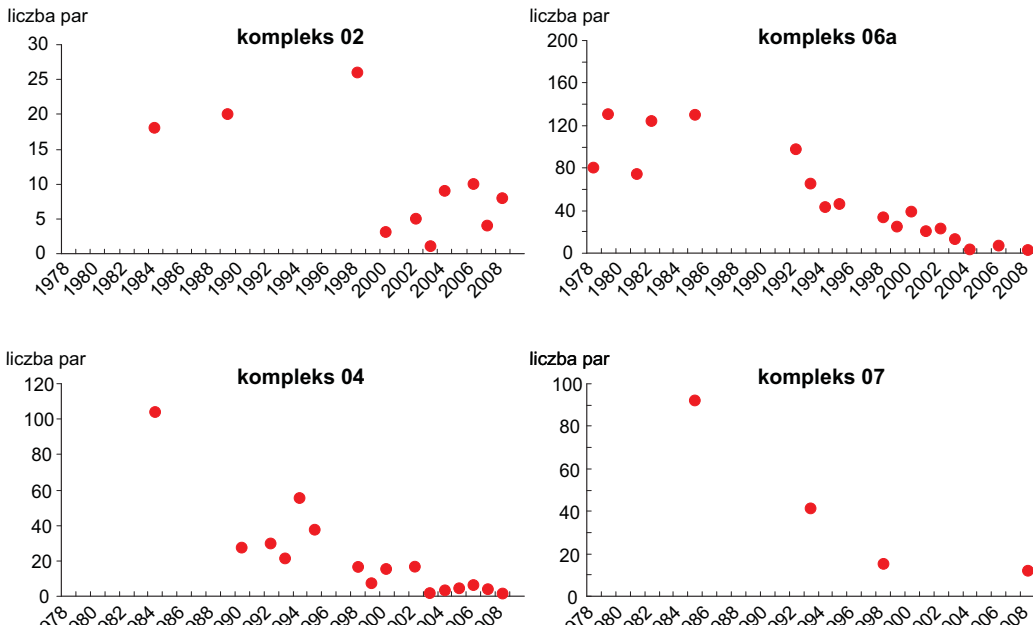
05b liczba par zmniejszyła się z 98 w 1986 roku do 37 w 1997 roku (Krupa 1997a). Liczebność czajki najczęściej badano w kompleksach „Za-

górw” – 06a, „Rataje” – 04, „Modlica” – 02 i „Wrąbczyn” 05b, a ostatnio, po dłuższej przerwie, wznowiono badania w kompleksie „Łąd” –

Ryc. 6. Średnie zagęszczenie par czajki *Vanellus vanellus* w wyznaczonych kompleksach badawczych oraz rozmieszczenie zajętych pól (500 × 500 m) w roku 1998 (wg Krupa i in. 1999): 1 – zagęszczenie do 0,20 par/km², 2 – 0,21–1,00 par/km², 3 – 1,01–2,00 par/km², 4 – 2,01–3,00 par/km², 5 – > 3,00 par/km², 6 – pola zajęte przez pary lęgowe

Fig. 6. Average population density of lapwings *Vanellus vanellus* in researched complexes and distribution of occupied “boxes” (500 × 500 m) in 1998 (acc. to Krupa et al. 1999): 1 – density to 0,20 pairs/km², 2 – 0,21–1,00 pairs/km², 3 – 1,01–2,00 pairs/km², 4 – 2,01–3,00 pairs/km², 5 – > 3,00 pairs/km², 6 – “boxes” occupied by breeding pairs

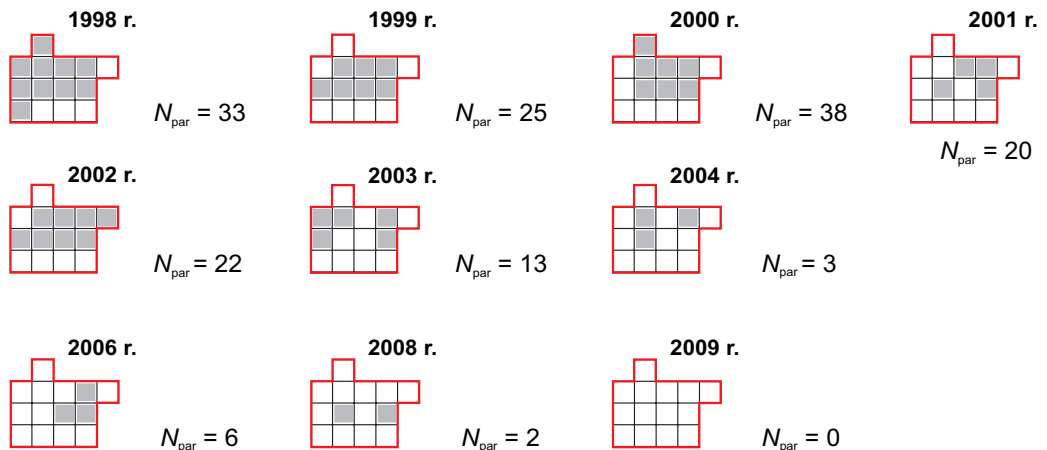

Ryc. 7. Zmiany liczebności populacji czajek *Vanellus vanellus* gniazdujących na wybranych powierzchniach badawczych w Nadwarciańskim PK

Fig. 7. Changes in the Lapwings *Vanellus vanellus* breeding population on selected research areas in the Nadwarciański Landscape Park

07a. Zmiany liczebności populacji czajki od połowy lat 80. XX wieku (a w kompleksie 06a nawet od roku 1978) na czterech powierzchniach próbnych przedstawiono na rycinie 7. Na podstawie wyników z ryciny 7 podjęto próbę oceny tempa zaniku lęgowej populacji czajki w ostatnim ćwierćwieczu. Na trzech powierzchniach próbnych (kompleksy 04, 06a i 07) wahało się ono w granicach od 3,5 pary/sezon (kompleks 07; $n = 25$ lat), do 5,15 pary/sezon (k. 04; $n = 20$ lat) i 5,2 pary/sezon (k. 06a; $n = 25$ lat). Jedne z ciekawszych wyników dotyczą łąk i pastwisk między Zagórowem a Oleśnicą (06a), gdzie czajki osiągały niegdyś najwyższe zagęszczenia – do 8,7 gniazd/10 ha (Szczepanik 1983). Na znacznym obszarze prowadzono tam dość intensywny wypas krów i gęsi domowych (rzadziej koni i owiec), co skutkowało wykształceniem bardzo niskiej runi (nawet 2–3 cm), stwarzając dogodne warunki lęgowe dla czajek (doskonałe warunki do obserwacji otoczenia przez wysiadujące ptaki). Gniazda czajek skupiały się wówczas w obrębie zalewowych muraw pastwiskowych (głównie *Potentilletum anserinae*), a przy wysokim poziomie wody – na wyżej położonych murawach bliźniczkowych (*Polygalo-Nardetum*). Na tej powierzchni w 2009 roku zanotowano całkowite zaprzestanie gniazdowania – po raz pierwszy w historii badań nie stwierdzono ani jednej pary (A. Krupa – npbl.). Dla przykładu na ry-

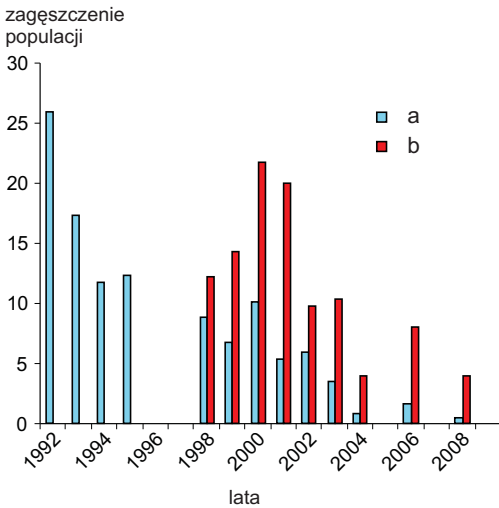
cinie 8 przedstawiono proces zaniku populacji mierzonej liczbą zasiedlonych pól 500×500 m w kompleksie 06a (ryc. 8). Spadek zagęszczenia populacji czajki dobrze obrazuje także rycina 9. W wyjątkowo suchym roku 2009 zanik czajki (i pozostałych ptaków siewkowatych) wiązano bezpośrednio z brakiem rozlewisk. Ten czynnik wraz ze zmianą sposobu użytkowania gruntów stanowią zasadnicze, bezpośrednie zagrożenia dla populacji lęgowych czajki. Z lokalnych zagrożeń zwraca uwagę zwłaszcza zaniechanie koszenia i wypasu uruchamiające procesy sukcesji roślinności (Krupa 1997a). Jak wykazał Kuczyński (1993), postępujący wówczas rozwój zarośli i zadrzewień jest czynnikiem o istotnym negatywnym znaczeniu dla sukcesu lęgowego czajek zakładających gniazda w ich pobliżu. Z Doliny Konińskiej podawano jednak także przykłady zaniku stanowisk czajki pomimo dość stabilnych warunków siedliskowych. Niestety przyczyny ustępowania tego gatunku z dotychczasowych stanowisk są bardziej złożone i obejmują procesy zachodzące w znacznie większej skali geograficznej. Niezwykle istotnego znaczenia nabiera m.in. wpływ drapieżnictwa na udatność lęgów (Chylarecki 2004). Oprócz utraty i pogorszenia się jakości siedlisk spadek liczebności pogłębiany jest przez niski sukces rozrodczy. Straty w lęgach – często bardzo znaczące – powodowane są przez silną presję drapieżników (np. pta-

Ryc. 8. Zmiany rozmieszczenia populacji lęgowej czajki *Vanellus vanellus* w kompleksie 06a

Fig. 8. Distribution changes of lapwing *Vanellus vanellus* breeding population in the 06a complex

Ryc. 9. Zmiany w zagęszczeniu populacji czajki *Vanellus vanellus* (liczba par/km²) w kompleksie 06a w przeliczeniu na całą powierzchnię (3,75 km²) badawczą (a) oraz w kwadratach, w których stwierdzono gniazdowanie (b)

Fig. 9. Density changes in the Lapwing *Vanellus vanellus* breeding population (pairs/km²) in the 06a complex on the whole census plot (3.75 km²; a) and in "boxes" (500 × 500 m) occupied by breeding pairs (b)

ki krukowate *Corvidae*, lisa *Vulpes vulpes*, łasicowate *Mustelidae*) oraz działania związane z uprawą roli (np. rozjeżdżanie łągów traktorami i maszynami rolniczymi w czasie prac polowych). Czasami gniazda i pisklęta (ryc. 10) są rozdeptywane przez bydło domowe (Glutz von Blotzheim i in. 1975; Weaver 1987). Po utracie zniesienia ptaki często przystępują do ponownego zniesienia. Dorosłe czajki są silnie związane ze swymi terytoriami rozrodczymi i mimo zniszczeń gniazd i znacznych strat w łągach ponownie na nie powracają. Dlatego ochrona tego gatunku, którego wymagania są dość dobrze znane, jest trudna. Wydaje się, że zapewnienie powstawania rozlewisk na rozległych, regularnie koszonych łąkach może nie wystarczyć dla efektywnej ochrony tego gatunku.

Przedstawione powyżej wyniki oraz szczegóły zawarte w cytowanych opracowaniach jednoznacznie świadczą o zaniku populacji czajki w Nadwarciańskim PK. Mimo braku regularnych badań na niektórych kompleksach, dys-

ponujemy przynajmniej szacunkowymi danymi z większości terenów dawniej najważniejszych dla tego gatunku. Aktualną (lata 2008–2009) liczebność czajki możemy zatem oszacować na około 60 par, co stanowi 12% populacji wyjściowej z lat 80. XX wieku. Warto także wspomnieć, o odnotowywanym okresie w poszczególnych kompleksach (03, 06 i 09 oraz 05b – pastwiska pod Wrąbczynem i Łądem) zaprzestaniu gniazdowania czajki (A. Krupa – npbl.).

Rzadziej prowadzono regularne obserwacje czajek w okresie przelotów, jednak również w tym aspekcie można zauważyć niekorzystne tendencje. Brak rozlewisk, ograniczający miejsca żerowania, powodował, że na dużych powierzchniach ptaki pojawiały się rzadziej. Tylko podczas większych (dawniej corocznych) wzebrań obserwowano liczniejsze stada, które sporadycznie osiągały około 1000–1200 osobników (1997, 2007 i 2011 r.).

W tej sytuacji należy zadać pytanie, czy obserwowane trendy liczebności populacji łąkowej doprowadzą do całkowitego zaniku czajki na terenie Nadwarciańskiego PK? Czy czajka nadal powinna być jego symbolem lub co miałyby symbolizować? Może brak skuteczności działań ochronnych? Wiosną 2009 roku pojawiła się szansa na przynajmniej częściowe odtworzenie populacji tego gatunku – oddano do użytku kilka konstrukcji służących przywróceniu warunków wodnych w centralnej części Doliny Konińskiej (kompleksy 05b, 06 i 07a). Ich powstanie było wynikiem wdrożenia w Polsce przepisów dotyczących sieci Natura 2000. W 2006 roku przygotowano projekt o wspomnianym celu (Winięcki, Krupa 2006), wykonany na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, będący podstawą obowiązku kompensacji przyrodniczej nałożonej w wyniku realizacji kolejnego odcinka autostrady A2. Budowa owego fragmentu autostrady, który przeciął dolinę Warty w granicach obszaru specjalnej ochrony ptaków „Dolina Środkowej Warty”, znacząco wpłynęła negatywnie na awifaunę. Postanowiono podjąć próbę częściowego przywrócenia bardziej naturalnego obiegu wody w okolicach Zagórowa

Ryc. 10. Pisklęta czajki *Vanellus vanellus* wkrótce po wykluciu są żwawe, mobilne i zdolne do samodzielnego pobierania pokarmu (Jeziorzany nad Wieprzem, woj. lubelskie; 30.05.2011 r.; fot. Cezary Pióro)

Fig. 10. The Lapwing *Vanellus vanellus* chick is fully alert, mobile and able to feed right from hatching (Jeziorany, Wieprz river, Lublin voivodeship, 30 May 2011, photo by Cezary Pióro)

i Łądu, prowadzącego do powstawania wiosennych rozlewisk na łąkach i pastwiskach, dawniej odciętych od Warty z powodu budowy wałów przeciwpowodziowych i zasypiania mostów, powodujących niedrożność doliny na około 4-kilometrowej szerokości. Projekt zakładał m.in. budowę kilkunastu przepustów (w tym po dwa w nasypie drogi powiatowej i w wale przeciwpowodziowym) wraz z systemem rozprowadzania wody w oparciu o wcześniejsze rozwiązania.

Dotychczas pełne przetestowanie sprawności systemu okazało się niemożliwe z powodu skrajnie niskiego poziomu wody w Warcie wiosną 2009 roku. Z tego powodu w większości przypadków woda nie mogła wylać się na łąki. Przepusty pozostały suche, choć nie wszystkie.

Jeden z czterech głównych przepustów przeprowadził nieduże ilości wody na drugą stronę nasypu drogi w okolicach Wymysłowa (05b) na przesuszone od lat łąki i zasiłił wysychające starorzecza. Powstał tym samym w Parku obszar najbardziej bodaj preferowany przez ptaki wodno-błotne! Wiosną obserwowano tam liczne siewkowce, gęsi, kaczkę, łabędzie, ponownie pojawiły się przelotne stada batalionów, a przede wszystkim ponownie zagnieździła się czajka – w okolicach Jamnicy odnaleziono gniazdo z jajami (S. Krupa, A. Krupa – npbl.) – po raz pierwszy od początku lat 90. (por. Krupa 1997a).

Jest więc szansa, że czajki mogą powrócić na swoje dawne łęgowskie, jeśli tylko znajdą dogodne warunki. Nadzieje można wiązać także z kompleksem 02 (por. ryc. 2) oraz

08, gdzie w 2008 roku gniazdowało 26 par (Winięcki 2008). Oczywiście konieczne jest (oprócz funkcjonowania lokalnych urządzeń wodnych) zapewnienie właściwego reżimu wód Warty (zbiornik Jeziorsko), a także obecność odpowiednio grubej pokrywy śnieżnej oraz korzystne tempo i termin wiosennych roztopów. Wydaje się, że jest także nadzieja na przywrócenie ekstensywnego użytkowania łąk i pastwisk. Ponownie, po wieloletniej przerwie, pastwiska pod Zagórowem są w znacznej części użytkowane. Niekoszona pozostała jedynie większa część międzywala, gdzie zdecydowano o pozostawieniu roślinności do spontanicznej sukcesji w związku szybkim rozwojem wiklin nadrzecznych oraz łągów wierzbowych. Użytkowane fragmenty pastwisk nie są już, co prawda, jak dawniej wypasane przez bydło i gęsi, jednak koszenie też powinno być korzystne, zwłaszcza że obecnie jest to jedyne dostępne rozwiązanie. Powrót do użytkowania zawdzięczamy tzw. dopłatom bezpośrednim do trwałych użytków zielonych, skutecznie wspieranych jeszcze przez program rolno-środowiskowy. Ten ostatni system wsparcia rolnictwa wprowadzono także na części zagórskich pastwisk (A. Krupa – npbl.).

Podsumowanie

Wielokrotnie w praktyce i teorii dowiedziono (np. Dolata 2000), że park krajobrazowy nie jest optymalną formą ochrony ptaków. Na wy-

stępowanie czajki w Nadwarciańskim PK miały wpływ czynniki wykraczające poza możliwości skutecznej ochrony, zwłaszcza że znaczących modyfikacji reżimu wód Warty dokonano albo poza granicami Nadwarciańskiego PK (zbiornik Jeziorsko), albo przed jego utworzeniem (większość wałów przeciwpowodziowych).

Na podstawie licznych cenzusów prowadzonych w granicach Nadwarciańskiego PK wykazano wyraźny spadek liczebności czajki, co jest zgodne z ogólnopolskim trendem tego gatunku. Cytowana literatura jest niezwykle cennym materiałem dokumentującym stan i rozmieszczenie dawnych oraz obecnych łągowisk czajki na omawianym terenie. Znane są wymagania oraz zagrożenia. Projekt odtwarzania rozlewisk w dolinie Warty daje pewną szansę na zachowanie przynajmniej części tutejszych łągowisk. Czy prace takie będą jednak podejmowane w większym zakresie oraz czy obecnie wykonane służy będą prawidłowo regulowały przepływ wody? Ochrony łąk i pastwisk nie zapewnią także działania pojedynczych zaledwie gospodarstw uczestniczących w programie rolno-środowiskowym.

W 1998 roku proponowano rożeńca *Anas acuta* jako symbol Nadwarciańskiego PK. Jego populacja już wtedy była jednak na granicy zaniku (Lewartowski 1985). Czy teraz, w związku z zanikiem populacji czajki, powinno się rozpatrzyć zmianę logo parku? Być może za kilkanaście lat młodzi mieszkańcy tego terenu ze zdziwieniem patrzyć będą na ten symbol.

PIŚMIENNICTWO

- Bednorz J. 2000. *Vanellus vanellus* (L., 1758) – czajka. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań: 216–220
- Bednorz J., Kupczyk M. 1995. Fauna ptaków doliny Noteci. W: Bednorz J. (red.) Ptaki doliny Noteci. Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM 3: 3–94.
- Brzeg A., Winięcki A. 1995. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego Puzdrskiego Parku Krajobrazowego w dolinie środkowej Warty (woj. Konińskie). OTOP, Poznań–Gdańsk (mscr.).
- Chylarecki P. 2004. *Vanellus vanellus* (L., 1758) – czajka. W: Gromadzki M. (red.). Ptaki (część II). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 8. MŚ, Warszawa: 47–52.
- Chylarecki P., Kuczyński L., Vogrin M., Tryjanowski P. 1997. Geographic variation in egg measurements of the Lawing *Vanellus vanellus*. Acta Orn. 32: 137–148.
- Chylarecki P., Lewartowski Z., Winięcki A. 1984. Wstępna waloryzacja ornitologiczna awifauny

- doliny środkowej Warty na odcinku Koło–Pызdry. Inst. Kształtowania Środowiska, Warszawa (mscr.).
- Chylarecki P., Winiecki A., Wypychowski K. 1992. Awifauna łągowa doliny Warty na odcinku Uniejów–Spławie. W: Winiecki A. (red.). Ptaki łągowe doliny Warty. Pr. Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM 1: 7–55.
- Dolata P.T. 2000. Znaczenie ochrony prawnej w formie parków krajobrazowych dla awifauny Wielkopolski. W: Winiecki A. (red.). Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkopolskie Pr. Orn. 9: 13–37.
- Gacka-Grzesikiewicz E., Winiecki A. 1988. Uwarunkowania przyrodnicze doliny Warty na odcinku Konin – Pызdry ze szczególnym uwzględnieniem awifauny. W: Ilnicki P. (red.). Ekologiczne i gospodarcze aspekty melioracji Doliny Konińskiej-Pызderskiej, SITWiM, Konin: 39–62.
- Gacka-Grzesikiewicz E., Winiecki A., Bernat J., Radziejowski J., Chabros J., Pawłowska T., Żarska B., Wytrwalski K., Wudarska B., Chylarecki P. 1986. Studium przyrodnicze doliny środkowej Warty, polder V – Łądek. Tow. Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa–Poznań (mscr.).
- Gacka-Grzesikiewicz E., Winiecki A., Radziejowski J., Bernat J., Żarska B., Miodek K., Chylarecki P. 1987. Studium przyrodnicze doliny środkowej Warty, polder III – Rataje, polder IV – Wrąbczyn. Tow. Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa–Poznań (mscr.).
- Gacka-Grzesikiewicz E., Winiecki A., Żarska B., Bernat J., Jabłoński J., Miodek K., Chabros J., Smogorzewska M. 1990. Studium przyrodnicze doliny środkowej Warty na terenie polderu I (Grądy) i polderu II (Pызdry). Ekoplan, Warszawa–Poznań (mscr.).
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M., Bezzel E. 1975. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. 6. Charadriiformes I. S.840. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Krupa A. 1996. Liczebność ptaków łągowych oraz waloryzacja ornitologiczna doliny Warty koło Zagórowa. Zakład Biol. i Ekol. Ptaków UAM, Poznań (praca magisterska).
- Krupa A. 1997a. Zmiany liczebności par oraz rozmieszczenie łągowisk siewkowców *Charadrii* na stałej powierzchni w Nadwarciańskim Parku Krajobrazowym. Pr. Przyr. 8 (4): 151–162.
- Krupa A. 1997b. Ptaki obserwowane w Nadwarciańskim Parku Krajobrazowym w czasie letniej powodzi w 1997 roku. Zagórow (mscr.).
- Krupa A., Michalczyk A., Przysański M., Ruciński M. 2009. Obserwacje ornitologiczne w Nadwarciańskim Parku Krajobrazowym w latach 2004–2008. Biul. Parków Krajobraz. Wielkop. 15 (17): 36–43.
- Krupa A., Michalczyk A., Ruciński M. 1999. Wyniki inwentaryzacji siewkowców *Charadrii* w Nadwarciańskim Parku Krajobrazowym w 1998 r. NPK, Zagórow (mscr.).
- Krupa A., Michalczyk A., Ruciński M. 2004. Gniazdowanie siewkowców *Charadrii* na powierzchniach badawczych „Rataje” i „Modlica” w Dolinie Konińskiej. Roczn. Nauk. PTOP „Salamandra” 8: 23–33.
- Krupa A., Michalczyk A., Ruciński M. 2006. Gniazdowanie siewkowców *Charadrii* na stałej powierzchni badawczej w rejonie Zagórowa w Dolinie Konińskiej. Biul. Parków Krajobraz. Wielkop. 12 (14): 108–118.
- Krupa A., Winiecki A. 2000. Awifauna Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego. W: Winiecki A. (red.). Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkopolskie Pr. Orn. 9: 201–241.
- Kuczyński L. 1993. Czynniki wpływające na sukces reprodukcyjny czajki *Vanellus vanellus*. Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM, Poznań (praca magisterska).
- Kuczyński L. 1994. Geograficzna zmienność wielkości jaj czajki (*Vanellus vanellus*). Pr. Przyr. 5 (2): 47–55.
- Lewartowski Z. 1985. Zanik populacji rożeńca *Anas acuta* w dolinie Warty. Chrońmy Przyr. Ojcz. 41 (4): 12–23.
- Orchowski J. 2001. Ocena liczebności awifauny łągowej zespołu łąk zalewowych doliny środkowej Warty koło Zagórowa. Katedra Zoologii AR, Poznań (praca magisterska).
- Tokarska M. 1983. Badania nad biologią łągową czajki (*Vanellus vanellus*) na terenach zalewowych w dolinie środkowej Warty pod Zagórowem w latach 1981–1982. Zakł. Zool. Syst. UAM, Poznań (praca magisterska).
- Szczepanik A. 1980. Badania nad biologią łągową czajki *Vanellus vanellus* na terenach zalewowych w dolinie środkowej Warty pod Zagórowem. Zakł. Zool. System. UAM, Poznań (praca magisterska).
- Szczepanik A. 1983. Gniazdowanie czajki (*Vanellus vanellus*) na zalewowych pastwiskach w dolinie środkowej Warty. W: Czarnecki Z. (red.). Ekologia ptaków doliny środkowej Warty. Pr. Kom. Biol. PTPN 67: 43–55.

- Weaver P. 1987. The Lapwing (Shire natural history). Shire Publications Ltd., Bucks.
- Winiński A. 1980. Ptaki wodne i błotne terenów zalewowych w dolinie środkowej Warty koło Zagórowa (woj. konińskie). Zakład Zoologii Systematycznej UAM, Poznań (praca magisterska).
- Winiński A. 1983. Ekologia i fenologia ptaków wodnych i błotnych zalewowych pastwisk w dolinie środkowej Warty. W: Czarnecki Z. (red.). Ekologia ptaków doliny środkowej Warty. Pr. Kom. Biol. PTPN 67: 57–96.
- Winiński A. 1996. Struktura i zmienność zgrupowań ptaków łęgowych w krajobrazie doliny rzecznej oraz możliwości oceny ich wartości. Pr. Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM 5: 1–135.
- Winiński A. (red.) 2008. Projekt planu ochrony obszaru Natura 2000 PLB 300002 Dolina Środkowej Warty. Opracowanie dla WUW w Poznaniu, KRAMEKO, Kraków (mscr.).
- Winiński A., Grzybek J., Krupa A., Mielczarek S. 1997. Awifauna łągowa doliny środkowej Warty – stan aktualny i kierunki zmian. Not. Orn. 38 (2): 87–120.
- Winiński A., Grzybek J., Krupa A., Mielczarek S. 1998. Wielkopolska – Dolina Środkowej Warty. W: Krogulec J. (red.). Ptaki łąk i mokradeł Polski (Stan populacji, zagrożenia i perspektywy ochrony). Fundacja IUCN Poland, Warszawa.
- Winiński A., Krupa A. 2006. Koncepcja renaturyzacji obiegu wody w centralnej części Doliny Konińskiej między Zagórowem i Łądem. Opracowanie dla Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, Poznań (mscr.).
- Wylegała P. 2007. Czajka *Vanellus vanellus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków łągowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań: 198–199.

SUMMARY

Chrońmy Przyrodę Ojczystą 67 (4): 310–322, 2011

Krupa A. The lapwing *Vanellus vanellus* – the dying symbol of the Nadwarciański Landscape Park

The paper summarises the current state of knowledge about the population of lapwings, which nest in the protected areas of the Nadwarciański Landscape Park (ca. 13.500 ha). NLP was created in 1995 but the first census of this species was taken already in the middle of the 1980s and it revealed the presence of ca. 500 pairs (within the current limits of NLP). At that time, lapwing was a common breeding species, particularly in riparian alluvial meadows (Fig. 1, 3, 4, 5). Due to a large size of its population, the taxon became a symbol of NLP (Fig. 2). In the early 1990s, the population of lapwings in the Park was assessed at 350–400 pairs. In 1998, 216 pairs were counted, which means that the average population density was 14.2 pairs per 10 km² of the landscape area. Distribution and changes in the population density are presented with a grid of squares with a side of 500 m. Ten smaller sampling sites were distinguished in the Park, within which the lapwing population density was very heterogeneous and ranged from 0.16 to 5.24 pairs/1 km² (per entire studied area) and from 4.00 to 10.85 pairs/1 km² (taking into account only fragments with the recorded breeding sites; Table 1, Figs 6–9). In 2008–2009 the size of the reproducing population was assessed at 60 pairs, and at certain sampling sites, the lapwing disappeared as a breeding species (Fig. 7). The extinction rate of the breeding lapwing population over the last twenty five years fluctuated between 3.5 and 5.2 pairs/year. The causes of withdrawal and disappearance of lapwing are as follows: depletion of habitats and deterioration of their quality, as well as low reproductive success. Both birds during the hatching seasons and nestlings (Fig. 10) are exposed to a strong pressure from predators and the influence of agriculture. The study indicates the possibilities of improving the habitat conditions, which would enable the reconstruction and the growth of the lapwing population.